

ТОДОР НЕЙКОВ И НАЧАЛОТО НА БЪЛГАРО-ИСПАНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ВРЪЗКИ

Проф. д.ф.н. Мария Младенова

В началото на 1984 г. българските медии оповестиха, че испанското Министерство на културата е присъдило голямата награда за превод на испанска литература на чужд език на българина Тодор Нейков за цялостната му преводаческа дейност, плод на която е преводът на произведенията на няколко десетки испански класици и по-специално за този на „Дон Кихот“.

Тодор Нейков беше най-изтъкнатия наш испанист, един от патриарсите на художествения превод в България и един от създателите на съвременната българска школа от испанисти. Юрист, дипломат, преподавател, литератор, владеещ съвършено няколко западни езика, лексикограф, редактор и блестящ преводач, на която роля посвещава 40 усилни години. Тънък познавач на испанския език, на испанската литература и култура, той превръща превода и в изкуство, и в своя съдба и работи като преводач от български на испански и от испански на български в продължение на четири десетилетия.

Делото му е „блестяща страница в историята на художествения превод и на българо-испанските литературни и културни взаимоотношения” (3), страница, която Тодор Нейков написа докрай с изключително себеотдаване, с вдъхновение, с огромна обич и преклонение пред таланта на най-великите писатели, родени на испанска земя.

Изключителни са и заслугите на Тодор Нейков за рецепцията на редица български автори в Испания. Той вложи в благородното изкуство на превода без остатък огромни знания и умения, цялата ерудиция и мъдрост на своята компетентна и уравновесена личност. С обаянието си той излъчваше около себе си атмосфера на изтънчена духовност и аристократизъм.

Тодор Нейков е роден на 27.V.1913 г. в Браила в семейството на дипломата от кариерата Петър Нейков.

Завършва гимназия в София (1931) и право в Гренобъл и Сорбоната в Париж (1934). „Завърших във Франция при добри професори – там преподаваха издигнати обществено и морално хора” (2, с. 29) – споделя Нейков в интервю пред Емил Басат, публикувано в книгата му „Преводът лица и маски”.

Следването във Франция му дава възможност да усъвършенства френския си език, който изучава от дете. След това спечелва конкурс към Външното министерство за работа в легацията ни в Берлин, където в продължение на четири години (1938–1942) е неин секретар. Тук научава много добре и немски. През 1942 г. Нейков е назначен на работа като секретар в българската легация в Мадрид, където остава до 1945 г. Идва в Испания, без да знае испански, но още от деня на пристигането си започва да го изучава сериозно и задълбочено, сякаш е предчувствал, че този език ще се превърне в негова съдба.

Започва да превежда на шега. Започва с разкази на Елин Пелин и повестта „Гераците”. През февруари 1944 г. мадридското издателство „Стилос” публикува сборник с 9 разказа и „Гераците” на Елин Пелин в превод на Тодор Нейков, подпомогнат от младия испански писател Мануел-Мария де Барандика. Изданието, грижливо илюстрирано и направено с голям вкус, постига впечатляващ успех.

Като първи автор, преведен от български на испански, творбите на Елин Пелин са посрещнати ласкаво от испанска критика. На страниците на големите мадридски и провинциални всекидневници, както и в някои литературни седмичници се появяват възторжени отзиви и се приветства идеята на издателство „Стилос”. Обърнато е внимание и на сполучливия подбор на разказите от преводача. В редица испански списания се препечатват някои от разказите.

Един от разказите – „Спасова могила”, драматизиран от Тодор Нейков, се излъчва по радио Мадрид, а ролите се изпълняват от известни актьори. Пред радио Еспанья литературният критик Рафаел Нарбона прочита много ласкава рецензия за разказите, които разкриват на испанския читател стила и света на Елин Пелин, дълбоките му познания за българското село и представят по великолепен начин българската литература. Книгата е преиздадена през 1964 г.

Само една година след появата на разказите на Елин Пелин едно мадридско издателство публикува романа на Йордан Йовков „Жетварят”, преведен пак от Тодор Нейков с помощта на публициста Ху-

ан Едуардо Сунига, известен на испанския читател от многобройни статии по въпроси от политическия и културния живот на Балканите.

Изданието на „Жетварят“ („Ел Сегарор“ – на испански) е луксозно и много удачно илюстрирано. И тази книга се посреща радушно от печата, който отдели специално внимание на появата ѝ (6).

Пак заедно със Сунига Тодор Нейков превежда и романа „Под игото“, отпечатан на испански в Барселона през 1949 г. Второто му издание е отпечатано в Испания през 1961 г., а третото (1963) и четвъртото (1976) са публикувани в Хавана.

Така благодарение на Тодор Нейков през 40-те години на XX век в Испания се появяват първите преводи на значими творби на българската художествена словесност, а Тодор Нейков и Хуан Сунига са пионерите в създаването на българо-испанските литературни и културни връзки.

Когато споменавам името на Хуан Сунига, искам да отбележа, че той е не само виден преводач и писател, но е и голям ценител и познавач българската литература. По-късно той превежда и сборник със стихове на Яворов, „Иван Кондарев“ от Емилиян Станев, сборник с приказки от Ангел Каралийчев, „Тютюн“ и „Осъдени души“, в който Испания присъства силно и чрез тримата си велики художници Веласкес, Ел Греко и Гойя. Романът, преведен от Сунига, е и една своеобразна галерия от картини на споменатите испански творци. На него дължим и испанския превод на поемата „Септември“ от Гео Милев, за който Анна Златкова казва: „Едно от несъмнените достойнства на испанския превод на поемата е неговата художествена точност, далеч от каквато и да било описателност и излишества. Поетиката на контраста, органичната вплетеност на високо и ниско слово, характерните хиперболизации – всички тези черти на поемата „Септември“ са претворени вдъхновено от Сунига на испански език. Изключително сполучливо са предадени на испански и лавинообразното натрупване на хетерогенни елементи, и шеметно сменящият се ритъм, звукоподражанието и музикалността на Гео-Милевия стих“ (9).

За своето преводаческо дело, което включва и творби на руски писатели, през 1983 г. Хуан Удеардо Сунига е удостоен с Националната награда за превод – най-голямата награда за преводаческо майсторство в Испания. Сунига е носител и на престижни награди като един от най-талантливите писатели в съвременната испанска литература. Ние, българите, сме изключително задължени за големите му заслуги за популяризирането на нашата художествена литература в испаноезичния свят.

Очевидно е, че преводаческата дейност на Тодор Нейков започва в Испания. Тук се ражда и идеята му, когато се завърна в България, да се заеме с преводи от испански (2, с. 33).

През 1945 г. България скъсва дипломатическите си отношения с Испания и той се завръща в България. Постъпва на работа в Министерството на външните работи, в което работи до 1949 г.

При една случайна среща със Стоян Загорчинов през 1946 г., който по това време е сред редакторите на в. „Литературен фронт“, той му предлага да напише нещо за „Дон Кихот“. За случилото се след тази среща Нейков разказва на Емил Басат следното: „Тогава попаднах на книжката на Менендес-и-Пелайо – прочутата му реч през 1905 г. в анфитеатъра на Мадридския университет. Преведох я и я дадох на Загорчинов. После през 1947 г. в Народния театър „Иван Вазов“ стана едно много интересно честване – възпоменателно утро по случай 400 години от рождението на Сервантес – тогава излезе и възпоменателен лист, в чието съставяне бяхме ангажирани – Атанас Далчев, Никола Фурнаджиев и аз. На самото утро испанският пълномощен министър произнесе реч, след това Светослав Минков говори и накрая имаше рецитал по новия превод на „Дон Кихот“, подготвен от Тома Томов ... Така че пътят ми до преводите мина през една публицистика“. (2, с. 31).

През есента на 1947 г. България и Испания възстановяват дипломатическите си отношения и в страната ни като пълномощен министър на Република Испания пристига Хулио де Хуйци Миранда – дипломат с голяма ерудиция. Лисансие по право, доктор по литература и професор по испанска литература в Университета в Барселона, той полага усилия за утвърждаване на българо-испанските отношения. Пред представители на редакцията на в. „Земляк“ между другото казва и следното: „Постигнатото в областта на литературата от младите и енергични Тодор Нейков и Александър Муратов е много обнадеждаващо“ (1). Споделя и желанието си в Софийския университет да се създаде катедра по испанистика, но тази му идея се осъществява едва през 1961 г., когато проф. Тома Томов – основателят на Катедрата по романска филология, създава и самостоятелна катедра по испанска филология, която съществува и днес и е един от каналите за утвърждаване на испанската литература и култура в България. Може би за тази му заслуга през 1973 г. той е избран за член-кореспондент на Испанската кралска академия в Мадрид.

През 1946 г. Тодор Нейков започва усилена преводаческа дейност от испански на български. Първите си преводи – романа „Катедралата“ от Бласко Ибанес (1946) и „Славата на Дон Рамиро“ от Е. Ларета (1947), прави съвместно с баща си. От 1947 до 1949 г. пак двамата работят над превода на „Дон Кихот“ от Сервантес – една творба, която задълго привлича вниманието на Тодор Нейков и той я пре-

върща в преводачески подвиг, донесъл му признание-то за най-добрия испанист в България в онези години.

„Дон Кихот” – първият модерен роман в световната литература, е необикновена книга, която четири столетия буди удивление и възторг, кара хората по целия свят да се смеят и да страдат, кара ги дълбоко да се замислят.

Появата на том I от романа в Испания през 1605 г. и на том II през 1615 г. се посреща с голям интерес и до 1617 г. има още десет издания.

Първият превод на немски е на Йоаким Цезар от 1648 г. На руски се превежда за първи път през 1769 г. Първият български превод на Христо Самаров (от руски) се появява през 1882 г., а първият български превод, направен от оригинала, е на Петър и Тодор Нейкови от 1947 (т.1) и 1949 г. (т.2). От тогава до края на живота си Тодор Нейков непрекъснато усъвършенства превода на „Дон Кихот” и сам излиза все по-обогатен от срещите си с него.

Още при първата си среща със Сервантес Нейков полага основите както на преводаческия си метод, така и на преводаческата си позиция, създадена от познаването на творбата, на епохата, на битата на испанския народ и всичко това – обогатено с емоционалност в подхода.

Преводите на „Дон Кихот”, направени от Тодор Нейков, са многократно преиздавани – около десет пъти.

Когато през 1970 г. издателство „Народна култура” постави началото на прекрасната библиотека „Световна класика”, появата на която се превърна в празник за нашия културен живот, тя с право започна с луксозното двутомно издание на „Дон Кихот”, за което Тодор Нейков направи нов пълен, блестящ превод от оригинала и написа удивителен предговор към него от 40 страници, целящ читателят да опознае по-дълбоко автора на творбата Сервантес – този невероятен колос на испанската класическа и световна литература, особеностите на епохата и битата, социалната характеристика на героите, която рефлектира в диалога. Последното издание на „Знаменитият Идалго Дон Кихот де Ла Манча” у нас е на издателство „Колибри” от 2001 г. и е поредното възпроизвеждане на превода от Тодор Нейков с класическите гравюри на Густав Доре от 1863 и Оноре Домие, нарисувал Дон Кихот, възкачил старата си кранта.

Петър Нейков свързва завинаги името си с гениалния роман на Сервантес, за превода на който Петър Велчев казва: „и ако това бе единствения му превод, той щеше да е напълно достатъчен, за да не го забравим никога” (3).

През 2005 г. романът отпразнува своята 400-годишнина, която бе отбелязана подобаващо в света. Испанското правителство пусна в обръщение монета от две евро, на гърба на която е изобразен

рицарят с леген за бръснене на главата, стара ризница и копие.

Тодор Нейков превежда от Сервантес и две от неговите „Поучителни новели”, публикувани непосредствено преди излизането на втората част на историята за знаменития идалго. През 2004 г. издателство „Испаника” публикува пълен превод на всичките дванадесет „Поучителни новели”, като по този начин сложи край на дългото пътуване на творчеството на Сервантес към България. „Испаника” посвети тази книга на паметта на големия испанист и преводач Тодор Нейков, довел до нас превода на „Дон Кихот” и на две от новелите, които са включени в изданието.

Заедно с баща си, който чете свободно книги на всички европейски езици, Тодор Нейков превежда още няколко книги, сред които „Катедралата” (1947) от Бласко Ибанес, „Мъртвата къща” (1960) от Мигел Отеро Силва и др., след което превеждането му става основна професия и той превежда от испанската литература всички значителни автори, сред които е и есеистиката на Мигел де Унамуно, който според Исак Паси е един от най-интересните, най-своеобразните, най-дълбоките, най-спорните, най-противоречивите мислители” (8, с. 5) на XX в.

Изключителното си майсторство на преводач доказва и при превода на четирите „Сонати” (1979) на Рамон Валие дел Инклан, който е представител на испанския литературен модернизъм. Тези „Сонати” бяха преиздадени през 2002 г. от издателство „Колибри”, а книгата бе посветена на испанското председателство на Европейския съюз и бе представена в Евро-българския културен център в столицата, където името и делото на Тодор Нейков отново бе припомнено като преводачески връх, превърнал превода в изкуство.

„Отдавна културният българин не търси името на Хосе Ортега-и-Гасет в справочници от рода на Кой, кой е? То е достатъчно популярно и сред недотам изкушените, благодарение на усилията на няколко поколения интелектуалци. Завидна известност придоби преведеното през 1939 г. основно социологическо съчинение на Ортега „Бунтът на масите”. През 1946 г. в „Хемус” излезе спретнатата брошура с текстове на съвременни испански мислители за Сервантес и Дон Кихот, където е проявен вкус и Ортега се оказа в достойната компания на Менедес-и-Пелайо и Унамуно. Свой принос в българската рецепция има и издаденото като отделна брошура през 1948 г. есе на Ортега „Мисията на библиотекаря” (7, с. 5), което ние и днес препрочитаме и осмисляме.

За рецепцията на Ортега у нас изключителен принос има осъществено през 1993 г. двутомно издание на естетическите му „Есета”, в които цялостно са представени схващанията му за културологията, естетиката, теорията и историята на

изкуството. Преведени от колектив от испанисти, сред които и Тодор Нейков, есетата на Ортега, в които „съжителстват елитарният интелектуалец с демократа, либерала, убедения привърженик на държавата на правото, защитаваща свободата и достойнството на своите граждани” (7., с. 33) се превръщат в учебник по философия на поведението на интелектуалеца, „който по своята същност и своето време е бунтовник, еретик” (7., с. 33).

Списъкът на преведените от Тодор Нейков от испански език автори и произведения е любопитен и дълъг, особено като се има предвид, че той превежда от испански и редица книги на класически и съвременни автори от Аржентина, Перу и Чили, които прави достояние на четящата интелигенция в България, работейки изнурително по 12 часа на ден над творбите им. Те са толкова много, че не се наемам да ги изброя. Ще отбележа само, че съвместно със Стефан Савов превеждат книга със стихове ”Изповядвам, че живях” на световноизвестния чилийски поет Пабло Неруда, лауреат на Нобелова награда за литература за 1971 г.

От всичко казано дотук непосветените могат да останат с погрешно впечатление, че Нейков е само и единствено преводач, който не напуска кабинетната си атмосфера. Това не е така.

От 1951 до 1962 г. той е преподавател в курсовете по испански език към Алианса. От тези курсове много хора поемат пътя на преводачи. Сред тях са Анна Георгиева, Сашо Алексиев, Тодор Вълчев, Цветан Стоянов Димитри Иванов, Валентина Рафаилова и др., които са част от голямата преводаческа школа, която той създава и на която раздава без остатък знанията си. По този повод той казва пред Емил Басат: „От Испания още ми бяха внушили, че човек не трябва да таи знанията си, а да ги споделя. Старал съм се през целия си живот да раздам наученото от мен на другите” (2., с.43). Паралелно с тази си дейност той е и преводач на испански и немски към Централния съвет на профсъюзите (1952–1961). Десет години завежда испанската редакция в „София прес” (1961–1971) и още четири е неин заместник-главен редактор (1971–1974). Нейков е и сред учредителите на Съюза на преводачите (1971) и член на Управителния му съвет от 1979 до 1984 г.

Заедно със съпругата си (сестра на Стефан Савов) в продължение на 25 години превеждат сп. „Български филми” на испански език. И това не е всичко.

Преводът на „Домът на Бернарда Алба” от Лорка, която се игра години на сцената на Народния театър, също бе негово дело. Значително е участието му при създаването на сборника „Испански разкази” (1979), редактор е на превода на сб. „Испански театър”.

Към своите преводи Тодор Нейков често пише удивителни предговори и послеслови, както и впечатляващи обяснителни бележки, издаващи неговия рядко срещан академизъм.

Но и това не е всичко. Като венец на лексикографските му занимания бих определила сизифовската му работа по създаването на два огромни речника. Заедно с Емилия Ценкова съставя първия издаден у нас „Испанско-български речник”, с около 30 000 думи, който има 4 издания – две от които след смъртта му. Пак в съавторство с Емилия Ценкова съставят и „Българско-испански речник”, съдържащ над 30 000 думи. Първото издание се появява в годината на смъртта му, а днес те са вече четири и се използват от всички, които търсят мекродавни речници и желаят да задълбочат познанията си по испански език, чрез който да могат пътешестват в света на испанската и латиноамериканската литература, в света на Сервантес и Пабло Неруда.

Сътвореното от Тодор Нейков проф. Исак Паси с право определя като истински интелектуален подвиг.

Започнах статията си с това, че в началото на 1984 г. Тодор Нейков получава голямата награда за превод на испанска литература на чужд език, присъдена му от Министерството на културата на Испания.

Връчването на наградата става в последните дни на месец юни в Мадрид, но на церемонията, където е произнесено името на България, лауреатът не присъства. В една софийска болница той се бори с пристъпите на коварна болест, която на 8 юли 1984 г. слага край на неговия външно скромнен, но изпълнен с книжовни подвизи живот.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Асянчин, Ал.** Представителят на републиканска Испания в София. // З е м л я к, № 137, 13 септ. 1947, с. 2.
2. **Басат, Емил.** Преводът – лица и маски. – София: Рейндал, 2007.
3. **Велчев, Петър.** В памет на Тодор Нейков. // А Б В, № 29, 17 юли 1984, с. 5.
4. **Велчев, Петър.** Рецепция на Сервантес в българската литература. // Проблеми на сравнителното литературознание. – София, 1978, с. 207–219.
5. **Георгиева, Анна.** Творчеството на преводача. // Нар. култура, № 41, 31 окт. 1978.
6. Елин Пелин и Йордан Йовков на испански. // Лит. фронт, № 27, 9 март 1946.
7. **Паси, Исак.** Предговор. // Ортега-и-Гасет, Хосе. Есета: В 2 т. Т.1. – София, 1993, с. 5.; с. 33.
8. **Паси, Исак.** Предговор. // Унамуно, Мигел де Есестика. – София, 1983, с. 5.
9. <http://geomilev.com> (18.03.2010)

